

JOEEP

Journal Homepage: <http://dergipark.org.tr/joeeep>

Araştırma Makalesi • Research Article

Hırvatistan Cumhuriyeti'ne Geri Dönüş Göçü

Return Migration to Republic of Croatia

Nesrin Kenar ^{a,*}, Mertcan Yoldaş ^b

^a Dr. Öğr. Üyesi, Sakarya Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, 54050, Serdivan-Sakarya / Türkiye.

ORCID: 0000-0002-6350-7744

^b Yüksek Lisans Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 54050, Serdivan-Sakarya / Türkiye.

ORCID: 0000-0002-4220-4832

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 8 Mayıs 2019

Düzeltilme tarihi: 10 Haziran 2019

Kabul tarihi: 16 Haziran 2019

Anahtar Kelimeler:

Dönüş Göçü

Hırvatistan

Sürdürülebilir Dönüş

Azınlık Dönüşü

ARTICLE INFO

Article history:

Received May 8, 2019

Received in revised form June 10, 2019

Accepted June 16, 2019

Keywords:

Return Migration

Croatia

Sustainable Return

Minority Return

ÖZ

Çatışma geçirmiş ülkelere yapılan Dönüş Göçü, genellikle iyileşmekte olan bir ülkede politik ilerlemenin ve başarının bir ölçütü olarak görülmektedir. Özellikle Dayton Barış Antlaşması'ndan sonra mültecilerin Hırvatistan'a geri gönderilmesi, hem barış sürecine katkıda bulunmanın bir aracıydı hem de Batı Avrupa ülkelerinin karşı karşıya olduğu mülteci yüküne bir çözümdü. Bu çalışma, ulusal ve uluslararası politika belirleyicilerinin Hırvatistan'daki mülteci geri dönüşü üzerindeki etkilerini analiz etmeyi ve uzun vadede sürdürülebilir geri dönüşü uygulamaya koymadaki sorunları incelemeyi amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda şu sorular cevaplanmaya çalışılmıştır: "Hırvatistan'da dönüş göçünü olumlu ve olumsuz olarak etkileyen faktörler nelerdir? Uluslararası toplum ve ulusal hükümet dönüş göçünü nasıl yönetmektedir? Dayton Barış Antlaşması'nın Hırvatistan'da dönüş göçü süreci üzerine etkisi nedir?" Bu bağlamda, bu çalışma hangi faktörlerin dönüş göçünü etkilediğini ve dönüş göçünün sürdürülebilirliğinde yardımların rolünün ne olduğunu ele almaktadır. Nihayetinde veriler yorumlandığında, çalışma dönüş göçünün çok zor ve yorucu bir süreç olduğunu, bu yüzden de dönüş göçü ile oluşan problemlerin tüm aktörlerin birlikte hareket etmesiyle çözülebileceğini ortaya koymaktadır.

ABSTRACT

Return Migration to post-conflict countries is often seen as a measure of success and political progress in a recovering state. Particularly, the repatriation of refugees back to Croatia following The Dayton Peace Agreement was both a means of contributing towards the peace process and a solution to the refugee burden faced by Western European countries. This study seeks to analyse the impact of national and international policy-making on the patterns of refugee return in Croatia and examine the problems of making imposed returns sustainable in the long term. In accordance with this purpose the following questions were tried to be answered: "What are the factors affecting the return migration as positive and negative in Croatia? How do the international community and national government manage the return migration? What is the impact of the Dayton Peace Agreement on the process of the return migration in Croatia?" In this context, this study addresses which factors influence the return migration and what the role of assistance is in sustainable return. Ultimately when data was interpreted, the study reveals that the return migration is a too hard and exhausting process, therefore that the problems emerged by the return migration can be solved by all actors acting together.

1. Giriş

Uluslararası Göç Örgütü(IOM), Göç Terimleri Sözlüğü'nde göç faaliyetini şöyle tanımlamaktadır: "Uluslararası bir sınırı geçerek veya bir devlet içinde yer değiştirmek. Süresi, yapısı ve nedeni ne olursa olsun insanların yer değiştirdiği nüfus hareketleridir. Buna mülteciler, yerinden edilmiş kişiler, yerinden çıkarılmış kişiler ve ekonomik göçmenler

dâhildir." Göç olgusu, çağdaş dönemle gittikçe daha çok ilintili olmaktadır. Günümüz hayatının mevcut coğrafi, demografik, antropolojik, ekonomik, tarihsel, kültürel, politik ve diğer belirleyicileri üzerinde giderek artan bir etki yaratmaktadır. Bu nedenle, göç konularının çok disiplinli bir araştırma alanını temsil ettiği oldukça açıktır (Knezović ve Grošinić, 2017:5). Göç faaliyetleriyle birlikte gelen bilgi, kültür ve deneyim aktarımları, yenilik, gelişim ve

* Sorumlu yazar/Corresponding author.

e-posta: nkenar@sakarya.edu.tr/

uluslararası (iki ve çok taraflı) işbirliği için potansiyel taşıyor. Onlar ayrıca Hırvatistan gibi giderek artan bir şekilde çoğullaşan toplumlarda entegrasyon deneyimini zenginleştirir (Tomic, 2014: 274). Göç konusunda hem uluslararası çapta hem de ülkemizde akademik çalışmalar mevcuttur. Göçle ilgili çalışmaların içeriği genel olarak göç hukuku, göç politikaları, göç kuramları, mültecilerin eğitimi ve istihdamı gibi konularda yoğunlaşmaktadır.

Göç çalışmalarının içerisinde, özellikle soğuk savaş sonrası dönem olmak üzere, “Dönüş Göçü” kavramıyla ilgili birçok çalışma yapılmıştır ve halen yapılmaktadır. Uluslararası Göç Örgütü, yine Göç Terimleri Sözlüğü’nde dönüş göçünü şöyle tanımlamıştır: “Genelde, bir kişinin en az bir senesini başka bir ülkede geçirdikten sonra menşei ülkesine veya mutad ikamet yerine gitmesi. Bu dönüş, gönüllü veya istek dışı olabilir. Dönüş göçüne gönüllü geri dönüş de dâhildir (Göç Terimleri Sözlüğü, 2009:13).” Göçün herhangi bir şekli olarak dönüş göçleri, zorunlu ya da gönüllü, politik ya da iş göçü olsun, hem gönderen toplumlarda, hem de alan toplumlarda gerçek ekonomik, politik ve sosyal koşulları ve beklentileri yansıtmaktadır. Göçe iten ve göçü çeken faktörler, bireysel karar verme ve eylemleri motive eden böyle durumlardan oluşur. Dairesel, Ulus ötesi ve (geçici) dönüş göçü faaliyetleri, aynı zamanda politika yapıcılarını ilgilendiren önemli ve anahtar bir konu haline gelmiştir (Tomic, 2014: 273). Ülkemizde ise bu kavramla ilgili yapılan çalışma sayısı yok denecek kadar azdır. Göç akışlarının merkezinde yer alan ülkemizde dönüş göçünün akademik literatürde neredeyse hiç yer almaması, hem göç konusu üzerinde çalışan akademisyenler hem de araştırmacılar için büyük bir eksikliklerdir. Bu çalışma bu eksiklikten yola çıkarak yapılmıştır.

Çalışma, şu araştırma sorularından yola çıkmıştır: “Hırvatistan’da dönüş göçünü olumlu ve olumsuz olarak etkileyen faktörler nelerdir? Uluslararası toplum ve ulusal hükümet dönüş göçünü nasıl yönetmektedir? Dayton Antlaşmasının Hırvatistan’da dönüş göçü sürecine etkisi nedir?” Bu doğrultuda dönüş göçü kavramının, soğuk savaş sonrası dönemin ilk çatışmalarından birisi olarak ortaya çıkan Hırvatistan’ın Federal Yugoslavya’dan ayrılması sürecindeki çatışmalar sırasında ve sonrasında oluşan göç ile birlikte incelenmesini amaçlamaktadır. Çalışmanın sonunda ise Hırvatistan’daki dönüş göçü ile ilgilenen kurumlara tavsiye odaklı bir sonuç verilmesi planlanmaktadır.

1990’lardaki bağımsızlık savaşlarında Hırvatistan, dışarıya çok göç vermiştir. Ancak savaştan çıkan ülkelerinin yeniden inşasına katılmak üzere bazı Hırvatistan vatandaşları geri dönmüştür (KNOMAD, 2015: 4). Burada genel olarak savaştan önce Hırvatistan topraklarında hayatını sürdüren Hırvatistan vatandaşlarının bu geri dönüşü ele alınacaktır. Yukarıda bahsedilen çalışmanın araştırma sorularından ve amacından hareketle birinci bölümde; insanların başka yerleşim yerlerine göçmesine neden olan, Hırvatların “Homeland War” olarak andığı, Hırvatistan’ın Federal Yugoslavya’dan bağımsızlığını aldığı Hırvatistan Bağımsızlık Savaşı süreci kısaca anlatılacaktır. Daha sonra

ikinci bölümde; Hırvatistan’ın bağımsızlığından sonra, Hırvat, Sırp ve Boşnakların aktif olarak içinde yer aldığı Bosna Savaşı’ndan hemen sonra imzalanan Dayton Antlaşması’ndan bahsedilecektir. Antlaşmanın dönüş göçü ile ilgili bölümleri, taraflara yüklediği sorumluluklar, çizdiği sınırlar ve tüm mültecilere anavatanlarına geri dönüş hakkı veren maddeleri açıklanacaktır. Üçüncü bölümde ise Hırvatistan’da dönüş göçünü etkileyen faktörler, karşılaşılan zorluklar, günümüze kadar dönüş göçünü kolaylaştırmak amacıyla ilgili kuruluşlar tarafından yapılanlar, Hırvatistan’da dönüş göçünün yıllara yayılan istatistiksel verileriyle desteklenerek anlatılacaktır. Çalışmanın son bölümü olan dördüncü bölümde de; buraya kadar izlenen tüm veriler değerlendirilip bu zamana kadar Hırvatistan’da dönüş göçünün kolaylaştırılması adına eksik kalan noktalar ifade edilecek, gerek Hırvatistan’da konuyla ilgili yapılan seminerlerde gerekse de ilgili uluslararası örgütler tarafından dile getirilen çözüm önerileri, tavsiye niteliğinde belirtilecektir.

2. Hırvatistan Bağımsızlık Savaşı

Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle 1990’da Doğu Blok’unda başlayan çözülme, hızla Yugoslavya Federasyonu’na da yansımıştı. Slovenya, Hırvatistan, Makedonya ve Bosna-Hersek’te bağımsızlık talepleri ortaya çıkmıştı. Bu ülkelerden ilk bağımsızlığını kazanan Slovenya olmuştu. 19 Mayıs 1991 tarihinde ise Hırvatistan’da ülkenin geleceğini tayin edecek bir referandum yapılmış, ülkede yaşayan ve Yugoslavya’nın dağılmasına karşı çıkan Sırp’ların boykot ettiği oylamada, yaklaşık yüzde 95 destekle bağımsızlık kararı çıkmıştı. Bu karar üzerine Sırp kontrolü altındaki Yugoslav ordusu, Hırvatistan’a saldırıya geçmiş ancak aynı dönemde Bosna-Hersek de benzer bir referandumla bağımsızlık kararı alınca, Sırp kuvvetleri dikkatini Bosna’ya çevirmişti (Jazeera, 2014). Hırvatistan’ın bağımsızlığını kazandığı bu süreçte yaşanan çatışmalara Hırvatlar “Homeland War” adını vermişlerdir (Vjeran, 2009: 75). Siyasi tarihte de Hırvatistan Bağımsızlık Savaşı olarak anılan bu savaş, birçok etkiyi içinde barındıran bir süreç olmuştur. Hırvatistan resmi olarak 1992 yılında bağımsızlığını ilan etse de, coğrafyadaki çatışmalar Hırvatistan’ın Bosna savaşına da müdahil olmasıyla devam etmiş, 1995’deki Dayton Antlaşması ile son bulmuştur.

3. Dayton Barış Antlaşması ve Geri Dönüş Hakkı

Hırvatistan ve Slovenya’nın Federal Yugoslavya Cumhuriyeti’nden ayrılmasından sonra Bosna’nın da bu sürece dâhil olması, balkanlardaki savaş ortamının devam etmesine neden oldu. Böylelikle hem Hırvatlar hem de Sırp’lar Bosna’daki çatışmanın tarafları olmuşlardır. Yugoslavya’nın dağılmasının başlangıcını Slovenya’nın ve Hırvatistan’ın bağımsızlığı oluşturmuş, sonunu da aynı zamanda Bosna Savaşı’nı bitiren Dayton Barış Antlaşması oluşturmuştur.

Dayton Barış Antlaşması, 14 Aralık 1995 yılında Bosna-Hersek Cumhuriyeti, Hırvatistan Cumhuriyeti ve Federal

Yugoslavya Cumhuriyeti'nin taraf olarak; Avrupa Birliği, Fransa, Almanya, Rusya, Birleşik Krallık ve Amerika Birleşik Devletleri'nin de tanık olarak imzaladığı, Bosna-Hersek'te barış için uluslararası genel bir çerçeve antlaşmasıdır. Antlaşmayı taraf devletlerden Bosna-Hersek adına Aliya İzzetbegović, Federal Yugoslavya adına Slobodan Milošević, Hırvatistan Cumhuriyeti adına ise Franjo Tuđman imzalamıştır. Antlaşma 11 madde ve 11 eksen oluşmaktadır. Dayton Antlaşması, özellikle savaşta yerlerinden edilen ve mülteci konumuna düşen kişiler hakkında barındırdığı maddeler dolayısıyla önemlidir. Antlaşmanın 7. Eki mülteciler ve yerinden edilmiş kişiler ile ilgilidir. İki kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısım bu kişilerin nasıl korunacağı ile ilgili antlaşmanın taraflara ve uluslararası topluma yüklediği sorumlulukları, ikinci kısım ise bu kişiler ile ilgili bir komisyon kurulmasının gerekliliğini ve nasıl kurulacağını, şeklini, yapısını belirtmektedir (United Nations General Assembly, 1995).

Dayton Antlaşması'nda Ek 7'nin 1. Kısımının 1. maddesinde geri dönüş hakkı şöyle ifade edilir: "Bütün mülteciler ve yerinden edilmiş kişilerin doğdukları anavataana dönme hakları vardır." Aynı zamanda bunun Bosna Hersek'te savaşın tamamen bitirilmesi için çok önemli bir olgu olduğu vurgulanır. Daha sonra aynı maddede taraflara özellikle etnik köken, dini inanç, siyasi düşüncelerinden dolayı şiddet, ayrımcılık, zulüm riski olmaksızın mültecilerin ve yerinden edilmiş kişilerin evlerine güvenli şekilde geri dönmelerini sağlamaları sorumluluğu verilmiştir. Tarafların anayasa uygulamaları, iç hukuk düzenlemeleri ve medya aracılığıyla gerekirse etnik ve dini azınlığın temel haklarını ciddi şekilde ihlal eden asker, polis ve kamu görevlilerini görevden alarak ya da kovuşturma yaparak geri döneceklerin güvenli ve gönüllü bir şekilde geri dönüşlerini engelleyecek hareketleri bertaraf etmek için ihtiyaç duyulan tüm adımları atmaları istenmiştir. Ayrıca tarafların bütün bunlar gerçekleşirken Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği, sığınmacı barındıran devletler ve uluslararası örgütler ile mülteciler ve yerinden edilmiş kişilerin güvenli, barışçıl, düzenli ve aşamalı şekilde geri dönüşleri için devamlı irtibatla olmaları istenmiştir (United Nations General Assembly, 1995: 94-95).

2. maddede yine taraflardan herhangi bir siyasi gruba öncelik vermeksizin mültecilerin ve yerinden edilmiş kişilerin yeniden entegrasyonuna, gönüllü geri dönüşlere yardım ederek onların bölgelerinde gerekli politik, ekonomik, sosyal şartları yaratmaları istenerek taraflar, geri dönenlere karşı ayrımcılık yapmamaları konusunda uyarılmıştır. 3. madde ile tarafların Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği ile koordineli ve uyumlu şekilde çalışmaları gerektiği ve ilgili diğer kuruluşlara sınırsız erişim sağlayacakları, aynı zamanda bu kuruluşların tüm personellerinin de güvenliğini sağlayacakları belirtilmiştir. Devam eden 4.madde ise dönüş göçünün maddi boyutunu kapsamaktadır: "Taraflar, tüm mülteciler ve yerinden edilmiş kişilere, onların ailelerine yaşamlarını yeniden kurabilmeleri için, Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği ve ilgili diğer organizasyonlar

tarafından geliştirilen bir plan ile uyumlu, ayrımsız bir temelde kısa dönemli geri dönüş yardımları sağlayacaklardır." 5.madde, tarafların antlaşmada hesaba katılmamış herhangi bir yerde bulunan, her kim olursa kimlik bilgilerinin ilgili kuruluşlarla paylaşılmasını belirtmiştir. Ek 7'nin 1.kısımının son maddesi olan 6.maddede ise, geri dönen mültecilerin ve yerinden edilmiş kişilerin savaş suçları ya da uluslararası hukuka aykırı suçlar hariç, savaş zamanında işledikleri suçlar konusunda genel aften yararlanacakları ifade edilmiştir (United Nations General Assembly, 1995: 96-97).

Ek 7'nin 7. maddesi ile birlikte ikinci kısma geçilmektedir. Bu kısımda mülteciler ve yerinden edilmiş kişiler için merkezi Sarajevo'da olacak, üyeleri de Bosna-Hersek ve Sırbistan Cumhuriyeti'nden olacak bir komisyon kurulumu anlatılmıştır (United Nations General Assembly, 1995:97-102). Bu komisyonun faaliyet alanı ve ilgisi çoğunlukla Bosna üzerinde olduğundan bizim konumuz dâhilinde yer almamaktadır.

Geri dönüş hakkı, Dayton Antlaşması'nın dışında uluslararası insan hakları sözleşmelerinde ve insan hakları evrensel bildirgesinde de yer almıştır. BM Genel Kurulu ve Güvenlik Konseyi'nin çeşitli kararları ve birçok uluslararası barış antlaşması da geri dönüşü tanımaktadır (Human Rights Watch, 2003: 11).

4. Hırvatistan'da Dönüş Göçünü Etkileyen Faktörler ve Azınlık Dönüşü

Dönüş göçü, mültecilerin damgalarını kaybetmelerini, "ev" ve "anavatan" kavramlarına sahip olan her "normal" insan gibi olmalarını sağlamaktadır. Dönüş göçü operasyonları, çatışma sonrası durumlarda, geri dönüşün ve yeniden entegrasyonun doğal ve sakin bir şekilde devam etmekten uzak olduğunu ortaya koymaktadır. Günümüzde hâkim görüş, dönüş göçünün her zaman uzun vadeli ve çeşitlendirilmiş bir süreç olduğudur. Bu nedenle, uluslararası örgütlerin katılımı ve desteği, sadece mültecilerin evlerine giden sınırların ötesine geçmelerine yardımcı olmak ya da evlerini yeniden ele geçirmek için gereken lojistik desteğe indirgenemez (Mesic ve Bagic, 2010: 134).

Hırvatistan'da dönüş göçü ile ilgili nicel veri bulmak zordur. İstatiksel bilgiler bulduran raporlar ya kayıp ya da yeterli bilgiye sahip değildir. Bunun yerine göç eylemini gerçekleştirirken türlü engelleri aşan göçmenlerin sözleri araştırmaları aydınlatmaktadır. Dönüş göçü, çeşitli sosyo-kültürel faktörlerin yanı sıra toplumsal cinsiyet, yaş grubu veya statü grubu gibi çeşitli faktörlerden etkilenen son derece heterojen bir olgudur (Tomic, 2014: 278).

1991'de eski Yugoslavya'da patlak veren savaşla başlayan dışarıya göç, Hırvatistan tarihinin beşinci göç dalgasıydı ve günümüze kadar sürmektedir (Knezović ve Grošinić, 2017: 26). 1991-1997 yılları arasında Hırvatların eski Yugoslavya'dan bağımsızlığını alması ile başlayan çatışmalarda Hırvatistan'da 950.000 kişi yerinden edilmiştir (Mikić, 2005:

1). 1991-1995 arasındaki bağımsızlık savaşı ve Yugoslavya'nın dağılması, Hırvatistan'a kitlesel göç akışına da neden oldu. Bu dönemde Makedonya'dan, Bosna'dan, Kosova'dan Hırvatistan'a çok sayıda mülteci geldi ve işgal altındaki bölgelerden gelen yüzbinlerce yerinden edilmiş insanla birlikte, devlete ağır bir yük yarattı (Gregurović ve Mlinarić, 2012: 102). Hırvatistan, 1990 yılında bağımsızlığını ilan ettikten iki yıl sonra önemli sayıda göç almıştır. Bunlar içinde savaştan kaçıp geri dönen Hırvat vatandaşlar da vardır. 1992 yılından Hırvatistan'ın da imzacı devlet olduğu Dayton Antlaşması'nın imzalandığı Aralık 1995 zamanına kadar Hırvatistan'a göçler azaldı. Bunun nedeni coğrafya genelinde süren savaşın etkisi olabilir. Ancak 1996 yılı ile birlikte göç gelişinde tekrar bir yükselme trendine girilmiştir. Bu da Dayton Antlaşması'nın olumlu etkileri arasında sayılabilir (Vidak, 1998: 59).

Dünya Bankası'nın verilerine göre; 1990'da yaklaşık 4.780.000 olan Hırvatistan nüfusu, bağımsızlığa giden savaş sürecinde Yugoslavya'dan bağımsızlığın alındığı tarih olan 1992 yılında yaklaşık 4.470.000'e kadar gerilemiştir (Croatia, 2018). Bu da gösteriyor ki, daha önce belirttiğimiz 950.000 yerinden edilmiş kişinin yaklaşık 300.000'i ülkesini terk edip başka ülkeye giden mültecilerdir. Bağımsızlık sürecinden sonra Hırvatistan nüfusu, çoğunluğunu dönüş göçünün oluşturduğu bir artış sürecine girmişti. Örneğin çoğu Bosnalı Hırvat, Bosna'nın Banja Luka bölgesindeki mülklerini satmış ve genel olarak ekonominin daha iyi, iş imkânının daha fazla, maaşların daha yüksek olduğu ve daha önemlisi Hırvatlar karşı etnik ayrımcılığın olmadığı, ulusal "anavatan"larına kalıcı olarak yerleşmişlerdir (Stefansson, 2006: 127). Bosnalı Hırvatlar, özellikle de Hırvatistan'a kaçan Hırvatlar, savaş sırasında Hırvat vatandaşlığı ve emekli maaşı almışlardı. Hırvatistan'da yeniden yerleşimin maddi ve sosyal güvenceleri göz önüne alındığında, birçoğu Bosna'ya dönmek konusunda isteksizlik göstermişti (Dahlman ve Tuathail, 2005: 585). Böylelikle Bosna'daki toplam Hırvat sayısı zaman içerisinde önemli ölçüde azalmış, çoğu ekonomik açıdan daha refah içinde olan Hırvatistan'a taşınmıştı (Tuathail ve Dahlman, 2004: 445).

1996 yılındaki resmi rakamlara göre, eski Yugoslavya sınırları içinde 450.000 mülteci bulunuyordu. Bunun 170.000'i Hırvatistan'daydı (Albert, 1997:6). BM Mülteciler Yüksek Komiserliği rakamlarına göre, Sırbistan da Ağustos 1995'te 400.000 ile Hırvatistan'dan en büyük mülteci dalgasını kabul etmişti (Vujadinović vd., 2011: 238). Bir anda Hırvatistan'dan gelen mülteciler, Sırbistan'daki en büyük mülteci grubunu oluşturmuştu. 1996 yılının başlarında ise Almanya, en fazla mülteciye ev sahipliği yapan ülke konumundaydı (Vujadinović vd., 2011: 240). Almanya'da Hırvatistan'dan gelen yaklaşık 288.000 mülteci bulunuyordu ki Hırvatistan bu sayı ile o zamanlarda Bosna-Hersek'ten sonra Almanya'daki en büyük ikinci mülteci nüfusuna sahip ülke oluyordu (Heimerl, 2005: 277). 2009'daki bir veriye göre, Hırvatlar Almanya'daki en büyük 5 yabancı nüfustan birisiydi (Tomic, 2014: 275). Dolayısıyla zaman içinde Hırvatistan'a gerçekleşen dönüş göçlerinin büyük çoğunluğu da hep Almanya'dan olmuştur (Vidak,

1998: 60). Almanya'dan Hırvatistan'a geri dönen göçmenlerin Hırvatistan'da ne kadar kaldığı, ne kadarının döndüğü ile ilgili net veriler bulunmamaktadır. Tahminler, 5000 ile 55000 arası geniş bir yelpazede seyretmektedir (Tomic, 2014: 273).

Savaş boyunca ve savaştan sonraki ilk yıllarda hayat zordu. Savaş süresince ülkede birçok Bosnalı mülteci vardı. Bağımsızlığını yeni kazanmış ve savaşta parçalanmış Hırvatistan'daki ne siyasi iklim ne de ekonomik durum, çok sayıda yoksul mültecinin entegrasyonu için elverişli değildi; Özellikle Hırvat olmayanlar için yaşam daha zorlaşmaktaydı (Huttunen, 2010: 47). 2005 yılı itibarıyla Hırvatların Hırvatistan'a dönüşü hemen hemen tamamlanmışken etnik Sırp azınlığın dönüşü, Hırvat hükümetin taahhütlerine rağmen çözülememiş bir konuydu. Avrupa komisyonunun verilerine göre 1991'de nüfusun %12,2 sini oluşturan Sırp'ların 2001'de %4,5 dolaylarına düşmelerine rağmen hala Hırvatistan'daki en geniş azınlık grubunu oluşturmaktaydılar. Bu düşüşün bizatihi sebebi 1991-95 savaşıydı. Bu dönemde Hırvatistan'daki yaklaşık 370.000 Sırp başka ülkelerde mülteci konumuna gelmiş, 32.000 i ise ülke içinde yerlerinden edilmişlerdi. Sırp azınlığın çoğunluğu geri dönmemiştir. Mülteci statüsünü kaybedenlerin çoğunun Hırvatistan'daki temel haklara etkili bir şekilde erişimleri yoktu. Kasım 2003'te hükümet, Hırvatistan'daki Sırp azınlığın karşılaştığı sorunları çözmesi beklenen Bağımsız Demokratik Sırp Partisi milletvekilleriyle bir anlaşma imzaladı. 2004 yılında da, sürdürülebilir geri dönüşü hızlandırma amaçlı faaliyetler için önceliklerini belirledi. Yapılan araştırmalara göre; Sırbistan, Bosna-Hersek ve Karadağ'da bulunan Sırp mültecilerin %42'si, ekonomide iyi yönlü bir gelişme olması ve evlerine erişim halinde Hırvatistan'a geri dönebileceklerini belirtmiştir (Mikic, 2005: 1).

31 Ocak 2005'te o zamanki Hırvatistan Hükümeti, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (OSCE), Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR), Avrupa Topluluğu misyonları, Bosna-Hersek, Sırbistan ve Karadağ ile bölgesel mülteci dönüşleri konusunda, mülteci sorunlarının çözümüne dair ulusal stratejiler (yol haritaları) geliştirmeye yönelik Sarajevo Bakanlar Deklarasyonu'nu imzalamıştır. Savaşta mültecilerin ülkeyi terk etmesiyle boş kalan ve aradan geçen süre boyunca geçici olarak doldurulan evlerin, geriye dönen sahiplerine iade edilmesi süreci önemli bir ilerleme kaydetmiştir. Ancak çoğu mülk kullanılmaz haldeydi. Sayıları az da olsa bazı geri dönen mülteciler, bu mülkleri onarmak için devletten yardım almıştır. Hırvatistan hükümeti Temmuz 2005'te böyle mülklerin sahiplerine yardım sağlamaya karar vermiştir (Mikic, 2005: 2).

İstihdam, şehir alanlarına yapılan geriye dönüşler için çok önemli bir konudur. İşsizlik verileri, özellikle Hırvatistan'ın bu konuyla ilgili devlet kurumunun istatistikleri, işsizliğin etnik kökenine dair bir bilgi vermemektedir. Ancak Uluslararası Azınlık Hakları Grubu'nun 2005 yılında Hırvatistan'a geri dönen Sırp azınlığa dair yapmış olduğu bir çalışma, mülakat yapılan Hırvatistan'daki etnik Sırp'ların

%93'ünün istihdam konusunda ayrımcılığa uğradığını düşündüğünü ortaya çıkarmıştır. Avrupa komisyonu da özellikle kamu sektöründeki işler için ayrımcılık yapıldığını öne sürmüştür (Mikic, 2005: 2). Ayrıca başka bir çalışma da Hırvatistan'daki Sırp geri dönenlerin, kendilerini burada ikinci sınıf vatandaş olarak gördüğünü ve yeterli politik haklara sahip olmadıklarını belirtmiştir (Mesic ve Bagic, 2010: 153). Savaşın zarar gören bir ekonomi ve savaş sonrası kapitalizm, Hırvatistan'ı 1990'da 2000'den daha iyi bir ülke konumuna getirmiştir. Geri dönenlerin çoğu, işsizlik durumlarının etnik kökenlerinden dolayı olduğunu İnsan Hakları İzleme örgütüne mülakatlarda belirtmişlerdir (Human Rights Watch, 2003: 53). Hırvatistan'da azınlıkların devlet yönetiminde ve adli kurumlarda temsil edilmesine yönelik anayasal garanti bulunmasına rağmen hala bu bir sorun olmaya devam etmektedir. Bu mülakatlarda Hırvatistan'a geri dönmüş kadınlar, kamu sektöründe çalışan kocalarının iş deneyimi ve eğitimlerine rağmen onların yerine etnik Hırvatların daha öncelikli tercih edildiğini belirtmiş, bu yüzden geriye dönen bireylerin çoğu özel sektör ya da sivil toplum kuruluşlarında çalışmıştır. Geriye dönenlerin istihdam sorununa bir çözüm olarak, bu kişilerin kendi işlerini yapmaları düşünülse de tarım arazileri ve işyerlerinin sahiplerine bu alanların geç verilmesi buna engel olmuştur. Anayasada konuya dair hükümlerin etkin bir şekilde uygulanması ve istihdamda ayrımcılıkla mücadele edilmesi, Sırp geri dönenlerin önemli ölçüde istihdam edilmesini sağlayacak, ekonomik entegrasyonlarına katkıda bulunacak, kamusal hayata ve karar verme süreçlerine katılmalarını güçlendirecekti (Mikic, 2005: 3) Hırvatistan'da Sırp mültecilerin geriye dönüşü süreci devam etmektedir. Bu durum, geri dönüş için en azından temel ön şartların sağlandığını gösterir. Sırp geri dönenler, çoğunlukla Hırvatistan'da güvenlik açısından kendilerini iyi hissetmektedirler (Mesic ve Bagic, 2010: 145). Sırp geri dönenlerin yaş ortalaması 51 olup 39 olan Hırvatistan nüfusunun yaş ortalamasının üstündedir (Mesic ve Bagic, 2010: 146). Yani bu durum geri dönenlerin büyük çoğunluğunun yaşlı olduğunu göstermektedir.

Hırvatistan'daki Sırp geri dönenler, normal yaşama uyum sağlamak için ulusal ya da uluslararası herhangi bir destek almamıştır. Aynı zamanda kötü altyapı, tüm geri dönenleri eşit şekilde etkilememiş, özellikle küçük yerleşim yerlerinde yaşayanlar daha kötü durumda kalmışlardır (Mesic ve Bagic, 2010: 148). Sırp azınlıkların Hırvatistan'daki kentsel bölgelere geri dönüş oranlarının çok düşük olmasının başlıca nedenlerinden biri, geri dönenlerin işgücü piyasasına erişimine olan bağımlılığı olmuştur; Kırsal kesimde insanlar kendi yiyeceklerini üretebilirler ve onları ücreti karşılığı çalıştırmak isteyen diğerlerine daha az bağımlı olabilirler. Sırp ve Hırvat geri dönüş oranlarının düşük olmasının temel nedeni, "kendi" siyasi makamlarından gelen siyasi destek eksikliği olmuştur (Stefanovic ve Loizides, 2017: 228). Sırp geri dönenlerin ezici çoğunluğu, Hırvatistan'daki şu anki yaşam standartlarının savaştan önceki durumdan daha kötü olduğunu düşünmektedir (Mesic ve Bagic, 2010: 155).

İnsan Hakları İzleme Örgütü, 2003 yılında Hırvatistan'daki dönüş göçü sürecine dair yayınladığı raporda, 1991-95 savaşında 300 bin ile 350 bin arasında Sırp vatandaşının Hırvatistan'daki evlerini terk ettiğini ve Hırvatistan hükümetinin bu Sırp'ların eve dönüş problemini çözüme kavuşturmada isteksiz olduğunu belirtmiştir. Ek olarak raporda, savaş suçları hakkında keyfi tutuklama korkusunun, iş ve emeklilik haklarındaki ayrımcılığın da geri dönüşü engellediğinin, milliyetçi parti iktidarlarının bunda büyük rol oynadığının altı çizilmiştir. Rapora göre, Sırp'ların geriye dönüşü konusundaki istatistikler belirsizdir. Bu konuda hem Mülteciler Yüksek Komiserliği hem de hükümet gerçek sayıları abartmıştır. Çünkü geri dönen Sırp'lar Hırvatistan'da kısa bir süre kaldıktan sonra, birçoğu Sırbistan ve Karadağ ya da Bosna-Hersek için tekrar ayrılmıştır. Kalanların ise çoğu hep yaşlı olmuştur (Human Rights Watch, 2003: 3). 2000'lerin başında Hırvatistan hükümeti geri dönüşe yardım eden politik bir iklim yaratmakta başarısız olmuştur. Dönüş göçünde etnik Hırvatların hakları ve ihtiyaçları Sırp geri dönenlere karşı öncelikleştirilmiştir. Bu resmi duruş, Sırp'ların geri dönüşüne karşı halk muhalefetinin bir yansımasıydı. Hükümet, etnik Hırvatların tahrip edilen evlerini yeniden inşa etmelerinde en başından beri etkili bir yardım yaparken, geri dönen Sırp'lara inşa yardımı 2002'nin sonlarında gelebilmiştir (Human Rights Watch, 2003: 4). Sırbistan ve Karadağ'daki yetkililerin tutumu da, oralardan Hırvatistan'a dönmek isteyen Sırp mülteciler için zorluk teşkil etmiştir. Söz konusu yetkililer, ağız büker bir davranışta geri dönüş hakkını onaylarken, diğer yandan Sırp mültecilerin hevesini kırmışlar ya da en azından gündemlerinde bu konuyu aşağı sıralara atmışlardır (Human Rights Watch, 2003: 5). Tudjman hükümeti, savaştan hemen sonra, etnik Sırp'ların savaşta boşalttığı mülklere geri dönen Hırvatları yerleştirmişti. İşgal ya da tahrip edilmiş mülkler, Sırp mültecilerin Hırvatistan'a geri dönmelerinin önündeki en büyük engel olmuştur. Hırvatistan'daki farklı hükümet düzeyindeki yetkililer, Sırp geri dönenlerin savaş öncesi evlerini ve apartmanlarını yeniden ele geçirme olanaklarını ciddi ölçüde sınırlayan politikalar izlemiştir. İnsan hakları gözlemcilerinin mülakat gerçekleştirdiği mültecilerin çoğu, bir iş ve evlerine yeniden sahip olmaları durumunda geri dönebileceklerini belirtmişlerdir (Human Rights Watch, 2003: 12-13). Hırvat makamların savaş suçları soruşturmalarının azınlık geri dönüşünü olumsuz etkilediğini söyleyebiliriz. Bu durum savaşta bizzat savaşan etnik Sırp'ların geri dönüş isteğini azaltmıştır (Human Rights Watch, 2003: 47). Ayrıca Hırvat Sırp'ların istihdam, emekli maaşı ve diğer emeklilik haklarına erişim elde etmeleri için çektikleri ayrımcılık, birçoğu için Hırvatistan'a dönmek için güçlü bir caydırıcılık işlevi görmüştür (Human Rights Watch, 2003: 52). 2000'li yılların başında Hırvatistan'da sağlık ocaklarında, okullarda, çocuk bakım merkezlerinde, postanelerde, mahkemelerde, polis teşkilatlarında, enerji tedarik şirketlerinde, gümrük hizmetlerinde veya yerel yönetimde neredeyse hiç Sırp bulunmamaktaydı. Ayrıca Hükümet, yerlerinden edilmiş Sırp'lar için emeklilik haklarından yararlanma konusunda birçok engel çıkarmaktaydı. Bu tür

bir tıkanıklık, emekli maaşından mahrum bırakılan ya da kalıcı geri dönüşü yerine getirmek için yeterli imkânları olmayan mültecilere önemli bir engel teşkil etmiştir. 1995 ile 2002 yılları arasında Sırbistan ve Karadağ'da yaşam giderleri Hırvatistan'a oranla çok daha düşüktü ve bu kişilerin sadece Sırbistan ve Karadağ'da kalması doğaldı (Human Rights Watch, 2003: 55). Hırvatistan'da azınlık dönüşü, Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği verilerine göre 1996-2002 yılları arasında 77.070 idi (Harvey, 2006: 108).

Hırvatistan'a geri dönüş bazı kısıtlamalarla engelleniyordu. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği Bölgesel Stratejisinde ana hatlarıyla belirttiği gibi, yerinden edilmiş kişilerin geri dönmelerini sağlamak için geri dönüş şartlarını kısıtlamak ve onların gözlerini korkutmak için medyayı kullanmak, kamu hizmetlerine erişimi ve temel insan haklarını kısıtlamak başlıca sayılabilecek engellerdendir (International Crisis Group, 1999: 2).

Hem Bosna'da hem de Hırvatistan'da olsun, geri dönüşü engelleyen politik nedenler mevcuttu. Bunlar 2000'li yıllara kadar daha çok ön plandayken, bu yıllardan sonra politik engeller azalmıştır. Hırvatistan'da dönüş göçünü engelleyen politik nedenler arasında, Milliyetçi parti iktidarları, Hırvatistan'daki ayrımcı yasalar, Hırvatistan'a geri dönüşe engel teşkil eden mülkiyet yasaları, Hırvat mülteci topluluklarının temsil eksikliği, Sırp ve Boşnak mültecilerin Hırvat kontrollü alanlara geri göçünün zorluğu, Hırvat hükümetinin eylemleri ve bir politik parti olan Hırvat HDZ'nin politik çizgisinin yansımaları, uluslararası fonların Bosna'ya nazaran Hırvatistan'da daha az kullanımını, Hırvatistan'daki yeniden ev inşası gibi geriye göç projelerinin ayrımcılığı, Hırvatistan'daki NGO'ların nispeten yetersiz çalışmaları, uluslararası toplumun Bosna'ya nazaran Hırvatistan'daki daha az çabası, Hırvatistan'daki dönüş göçü-uluslararası müdahale-ABD ilişkileri sayılabilir (Harvey, 2006: 92-102). Federal Yugoslavya'dan bağımsızlığın alınmasından sonra Hırvatistan'da dönüş göçü rakamları yaklaşık 40.000 kişiyi gösteriyordu. Hırvatlar yeniden yerleşim arzusundalardı. Çünkü ülkelerinin iyi bir potansiyel teşkil ettiğini düşünüyorlardı. Anavatan perspektifinden bakıldığında mültecileri anavatanları Hırvatistan'a geri dönmekten alıkoyan itici faktörler; hala yüksek olan genç işsizliği, tam oturmayan devlet kurumları dolayısıyla rüşvet, yolsuzluk vb. durumlar, daha yüksek gelir, kişisel özgürlük ve güvenlik gibi göç edilen ülkelerdeki iyi yaşam koşulları sayılabilir. Çeken faktörler ise; göç edilen ülkedeki sosyal-ekonomik değişiklikler, aile bağları, aidiyet duygusu olarak görülebilir. Geri dönenler, anavatanlarına geri döndüklerinde burada bir takım zorluklarla karşı karşıya gelmişlerdir. Hem Hırvatistan'da hem de Kosova gibi eski Yugoslavya ülkelerinde, geri dönenlere karşı oldukça muhalif bir kamuoyu mevcuttu. Bu durum genellikle onları yabancılaştırmış ve cesaretini kırmıştı. Bu tür olumsuz kamuoyu, genellikle kalıcı bir milliyetçilik geleneği, eski Yugoslavya'daki etnik politika tarihi ve yurtdışındaki mültecilerle alakalı bilgi eksikliği üzerine inşa edilmiştir.

Geri dönenler arasındaki yabancılaşma, hayal kırıklığı ve memnuniyetsizlik duyguları yönetimde gündeme getirilen engeller ile birleşmiştir (KNOMAD, 2015: 6). Öte yandan Hırvatistan toplumunda geri dönenlerin tepeden bakan, "size öğreteceğim" tavrı bir tarzda geri döndükleri kabul edilmekteydi. Bu, demokratik çalışma kültürlerinin ve yurtdışında edinilen yapıların bilgisi ve pratiği de dâhil olmak üzere, gelişmiş insan potansiyeli ile ilgili farkındalıktan kaynaklanmaktaydı. Ancak kısa bir süre sonra, özellikle devlet yönetimi deneyimi nispeten sınırlı olan Kosova ve Hırvatistan'daki genç devletlerde olduğu gibi, kapasite geliştirme zaman aldığı öğrenilmişlerdi. Ek olarak Geri dönenlerin karşılaştığı zorluklar arasında patronaj sistemi, devlet yönetiminde şeffaflık ve hesap verebilir yönetim eksikliği ve mevcut politikanın eksik uygulanması vardı. Örneğin, hükümet web sitelerinde gezinmek veya Hırvatistan'daki farklı hizmetlere erişim sağlamak bile, genellikle bilgi eksikliği, yüksek bürokrasi ve genel olarak kötü yönetimin tetiklediği sarsıntılı, yorucu bir süreçti (KNOMAD, 2015: 7).

Hırvatistan'da zaman içinde göç verilerinde bazı dalgalanmalar olmuştur. Hırvatistan ve Kosova gibi yakın zamanda savaş geçirmiş ülkelere dışarıya göç, bu ülkelere gelen göç seviyelerini bazı zamanlarda aşmıştır. Örneğin, 2003 ve 2004 yılındaki istatistikler, Hırvatistan'da dönüş göçü sürecinin bu yıllarda keskin bir düşüş yaşadığını göstermektedir (Heimerl, 2005: 384). 2008'de dünyada gerçekleşen ekonomik kriz ortamı, dönüş göçünü ve yeniden bütünleşmeyi teşvik etmeyi daha zor hale getirmiştir (KNOMAD, 2015:4). 2000'lerin başında Hırvatistan göç vermekten ziyade göç almaktaydı. Ancak zamanla, özellikle Hırvatistan'ı da derinden etkileyen 2008 küresel ekonomik krizinden sonra, yine 1990'lardaki göç veren ülke konumuna gelmiştir. Bu nedenle ülke, söz konusu mevcut eğilimlerin potansiyel etkisini azaltmak ve ulusal düzeyde kâr ve kalkınma imkânlarını en üst düzeye çıkarmak için hala yeterli politikalara ve kurumsal yapılanmaya ihtiyaç duymaktadır. Bu aslında mevcut hükümetin yeni demografik politikaları çerçevesinde şimdilerde daha fazla görünür hale geliyor. Ancak, doğru uygulama ve toplum üzerindeki etkisini test etmek biraz zaman alacaktır (Knezović ve Grošinić, 2017: 29).

Dönüş göçü, Sırbistan ve Hırvatistan'da, Bosna'ya göre küçük ölçekte olsa bile önemli bir problemdir (Black vd., 2006: 5). Savaştan sonra geri dönüş hakkı, Bosna ve Hırvatistan'da eşit bir şekilde uygulanmamıştır. Hırvatistan'dan çıkarılan Sırpların geri dönüşü, Bosna'daki uluslararası menfaatler doğrultusunda oraya ağırlık verilerek, Hırvatistan'da neredeyse desteksiz bırakılmıştır (Black vd., 2006: 12). Uluslararası toplumun Bosna'da dönüş göçü için Hırvatistan'dan daha fazla çabalamasının birkaç farklı nedeni vardı. Bosna ile karşılaştırıldığında Hırvatistan'da durum biraz farklılık göstermekteydi. Öncelikle üçüncü ülkelerde 659.000 Bosnalı mültecinin varlığı, uluslararası toplum için çok önemliydi (Harvey, 2006: 103). Bu sayının fazla olması nedeni ile Bosna üzerindeki çaba da her zaman daha fazla olmuştur. Bir başka

neden de, Bosna'daki kozmopolit toplum yapısının varlığının Bosna'yı dönüş göçünde Hırvatistan'dan daha önemli hale getirmesiydi. Bosna'nın savaştan hemen sonra iç istikrarı açısından bu çok önemliydi (Harvey, 2006: 105). Bosna ile karşılaştırıldığında uluslararası toplum, Hırvatistan'da Bosna'daki kadar büyük çaplı bir şekilde başarısız olmamıştır. Bunun başlıca nedenleri, cephelerin Hırvatistan'da nispeten istikrarlı olması ve buradaki Sırların yerinden edilmesinin daha az kamuoyunda yer almasıydı (Harvey, 2006: 106).

Dönüş göçü, geri dönenlerin dönüşünden bir yıl sonra, köken yerindeki nüfusla ilgili olarak sosyo-ekonomik statüleri ve şiddet veya zulüm korkusu daha kötü bir durum değilse, bireyler için sürdürülebilir. Uluslararası örgütler Bosna-Hersek örneğinde geri dönenlerin mülklerinin yeniden inşasını sürdürülebilir geri dönüş için bir şart olarak belirtmişlerdir. Bu önemli ancak kalıcı geri dönüş için yeterli değildir. Özellikle hayatın normalleştirilmesine karşı milliyetçi politikaların ve ekonomik krizin olduğu bir yerde, geriye dönenler etnik bir azınlığın üyesi konumundalarsa, mülk inşası hiç yeterli olmamaktadır. Çünkü çoğu zaman bu mülkler satılır, kiralanır ya da yazlık ev olarak kullanılır (Mesic ve Bagic, 2010: 135-136). Geriye dönenlerin toplumlarına entegrasyonu da bir hak olarak görülür. BM Mülteciler Yüksek Komiserliği, ülkede bu bireylerin kendi toplumlarına entegrasyonu sağlanana kadar normalleşme umudunun olmayacağını belirtir (Mesic ve Bagic, 2010: 138).

Hırvatistan'da geri dönenler, Hırvatistan daha Avrupa Birliği'ne girmeden önce bazı engelleri aşmış durumdaydılar. Vatandaşlık, kimlik kartı, pasaport gibi bazı belgeleri kazanmışlardı. Çoğunluğunun kamu kurumlarına, sağlık hizmetlerine erişimleri iyi durumdaydı. Ev ve toprak gibi mülk tazmini sürecinin neredeyse sonuna gelinmişti (Mesic ve Bagic, 2010: 152). Ayrıca 2003 yılının Şubat ayında hükümet, savaşın sona ermesinden bu yana Hırvatistan'da 118 bin 580 konut birimini yeniden inşa ettiğini iddia etti. Bu konut inşası yardımlarından faydalananların etnik yapısıyla ilgili istatistikler mevcut değildi. Çünkü o zamanki Hırvatistan hükümeti, etnik kökenleri temelinde Hırvat vatandaşları arasında ayırım yapmadığını iddia etmekteydi. Uluslararası bağışçılar da evlerin yeniden inşasına katıldılar. Ancak onlar özellikle az hasar görmüş evlere yardımlarını götürmekteydi (Human Rights Watch, 2003: 43-44).

Avrupa Birliği'ne üyelik, Hırvatistan'ın göç politikasını önemli ölçüde etkilemiştir. Bu özel alanda Avrupa Birliği politikalarının uygulanması için sorumluluk yüklenilmesi çok etkili olmuştur (Knezović ve Grošinić, 2017: 10). Hırvatistan'a geri dönen göçmenler, Hırvatistan'ın geleceğini özellikle 2013'te AB'ye katılmadan beri çok parlak görüyorlardı (Tomic, 2014: 277). Hırvatistan 'göç veren bir devlet' olarak bilinirken, AB'ye katılım süreci ve yakın çevredeki ve ötesindeki değişiklikler ülkenin profilini biraz değiştiriyor gibi görünmekteydi. 2005 ve 2008 arasındaki dönemde hem göç verme hem de göç alma konusunda sınırlı bir kayıt varken, AB'ye katılım, Hırvat vatandaşları için bariz bir şekilde engeller getirmiş ve

Hırvatistan'ın hem yabancıların hem de başka ülkelerdeki Hırvat vatandaşların geri dönmesi noktasında çekiciliğini arttırmıştı (Knezović ve Grošinić, 2017: 17). Ancak Avrupa Birliği'ne üyeliğin tüm bu olumları yanlarının yanında, üyeliğin hala çözüm olamadığı noktalar da vardır. Yaklaşık 5 yıldan beridir Avrupa Birliği'ne üye olan Hırvatistan'da Avrupa Birliği ve Hırvat hükümetinin beraber çözmesi gereken önemli ekonomik sorunlar sürmeye devam etmektedir. Son olarak 2016 yılında Hırvatistan'da %19,2 olarak ölçülen işsizlik oranı bunlardan biridir ve bu işsizlik yüzdesi, Avrupa Birliği standartlarının altındadır (Knezović ve Grošinić, 2017: 24).

En son göç politikası Hırvatistan'da 2013 yılında benimsenmişti. Bu politika, Devlet yönetiminin verimliliğini arttırmayı ve göçün zorluklarına yeterince cevap verebilmek için devlet organlarının iyi bir şekilde koordinasyonunu sağlamayı amaçlamaktaydı (Knezović ve Grošinić, 2017: 11). Hırvatistan'da göç ile ilgili çalışan hem devlet kurumları hem de özel kurumlar mevcuttur. The Ministry of Immigration, The Central State Office, The Council of the Government of Croatia for the Croatsians outside the Republic of Croatia, Croatian Heritage Foundation, The Strategy for Relations between Croatia and Diaspora, The Migration Policy, The Unity through Knowledge Fund gibileri bunlara örnek verilebilir (KNOMAD, 2015: 8). Hırvatistan'da göç politikalarında gözle görülür iyileşmelere rağmen, artan geri dönüş eğilimlerini harekete geçiren son derece işlevsel ve esnek bir sistem hala eksiktir. Bunun sonucunda, Hırvatistan'a geri dönenler nispeten az sayıdadır ve Hırvat göçmenlerin ülkenin kamu ve ekonomik kalkınması üzerindeki etkisi düşük olmaktadır (Knezović ve Grošinić, 2017: 34). Son olarak Hırvatistan'da Mülteciler Yüksek Komiserliği destekli "The Croatian Red Cross [CRS]", geri dönüşün sürdürülebilirliği ve geri dönüş alanlarındaki savunmasız azınlıkların sosyal dışlanmasıyla ilgili konuları ele alan "Hırvat Mültecilerin Yeniden Bütünleşmesine Yönelik Toplum Hizmetleri Desteği" projesini hayata geçirmektedir. Amaç, temel insani ihtiyaçların karşılanması ve yasal haklara erişimin yanı sıra temel sosyal hizmetlere erişimde zorlukların üstesinden gelmektir (Knezović ve Grošinić, 2017: 19).

5. Çözüm Önerileri

Hırvatistan'da dönüş göçü süreci halen devam etmektedir. Ülkede dönüş göçünü kolaylaştırmak adına hem hükümet hem de uluslararası toplum tarafından günümüze kadar yapılanlar olduğu gibi yapılmayan, yapılması gereken, eksik kalan noktalar da vardır. Dönüş göçünün sürdürülebilir olması için, hem Hırvatistan'da bu konuda yapılan seminerlerde hem de uluslararası sivil toplum örgütlerinin raporlarında bir takım çözüm önerileri sunulmuştur. Bu çözüm önerilerinden bazıları, yetkililer tarafından günümüze kadar gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada ise çözümü halen gerçekleştirilmeyen, dönüş göçüyle ilgili sorunların devam ettiği bazı alanlara dair çözüm önerileri tespit edilip aşağıda listelenmiştir:

- (i) Mahkemeler, mülklerin iadesi davalarının çözümlenmesi için hızlandırılmış prosedürler kullanmalıdır. Geçici ev sahipleri kısa zamanda tahliye edilmelidir (Human Rights Watch, 2003: 5). Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi gibi kurumlar mülk tazminini, etkili bir hukuk yolu olarak görmektedirler (Human Rights Watch, 2003: 11).
- (ii) İlgili bakanlıklar, evlerini yeniden ele geçiren ancak onları kullanmayan mal sahipleri ile onların mülkleri hakkında düzenlemeler yapma olasılığını araştırmalı ve bu evler, diğer mülklerden tahliye edilenlere geçici bir yer sağlamak için devlet tarafından kiralanabilmelidir (Human Rights Watch, 2003: 6).
- (iii) Hükümet, tüm başvuru sahiplerine mülklerinin yeniden inşasında eşit olarak muamele edeceğine dair söz vermelidir. Yeniden inşa yardımları etnik kökene dayalı ayrımcılık yapılmadan sağlanmalıdır. İlgili devlet bakanlıkları denetim görevini etkin bir şekilde yerine getirmelidir. Hükümet, mal sahiplerinin evlerinin zarar görmesi veya yıkılmasının, devletin önleme görevi altında olduğu şiddet veya terör eylemlerinden kaynaklandığı durumlarda maddi ve manevi zarara karşı dava açmasına olanak tanıyan yasalar çıkarmalıdır. Yağma ve tahribat, hukuk davalarında yargılanabilecek suç olmaktan ziyade saldırı suçu olarak tanınmalıdır (Human Rights Watch, 2003: 7).
- (iv) Hükümet, savaş suçları davalarında ayrımcı uygulamalara son vermeli ve Sırp azınlığa ve Hırvat çoğunluğuna karşı soruşturmaların aynı şekilde muamele görmesini sağlamalıdır. Medyada savaş suçlusu şüphelilerin davalarındaki olası beraatlar ya da cezalar, toplumu doğru bilgilendirmek adına halka duyurulmalıdır. Hükümet tarafından devlet kurumları ve özel işletmelerdeki istihdam uygulamaları yakından izlenmelidir. Etnik zeminlerde ayrımcılığın açık olduğu durumlarda ilgili bakanlıkların müdahalesi gerekir. Hükümet, ayrımcı uygulamaları sona erdirmeli ve gerektiğinde olumlu eylem politikaları kullanarak devlet idaresi ve devlete ait işletmelerdeki Sırp geri dönenleri için uygun istihdam fırsatlarını sağlamalıdır. Azınlık geri dönenleri istihdam eden özel işletmelerin sahiplerine vergi muafiyetleri ve diğer mali teşvikler sunmalıdır (Human Rights Watch, 2003: 8).
- (v) Uluslararası toplum tarafından uygun tüm ikili ve çok taraflı toplantılarda, Hırvat makamlarının ayrımcılık yapmaması, azınlık haklarına tam saygı göstermesi ve geri dönüş haklarını garanti altına alması teşvik edilmelidir. Yine Uluslararası toplum, Hırvatistan hükümeti ile mülteci geri dönüşleri ve ayrımcılık alanlarında var olan durumu iyileştirme konusunda siyasi, askeri ve ticari ilişkileri güçlendirmelidir. Geri dönenlerin savaş süresince tahrip olan, hasara uğrayan evlerinin yeniden inşası için ayrılan yardım artırılmalıdır. Etkin bir şekilde uygulandıklarından emin olmak için Hırvat yasaları, uluslararası toplum tarafından takip edilmelidir (Human Rights Watch, 2003: 8).
- (vi) Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR), Hırvat makamlarına geri dönüş hakkını etkileyen kilit konular hakkında bilgiler verecek yeterli bir duruş sergilemelidir. Birleşmiş Milletler (UN) antlaşma organları, Hırvat hükümetinin dönüş göçü konusundaki ilerleyişini takip etmeli, ek bilgi talebinde bulunmalıdır. Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (OSCE), dönüş göçü konusunda görünür iyileşme oluncaya kadar Hırvat yetkililerce yapılan her türlü baskıya ve Hırvatistan'daki ofis sayısının azaltılmasına karşı koymalıdır. Kurumun Hırvatistan'daki mevcudiyeti, mülteci dönüşleri ve ayrımcılık konuları ile ilgili şartlar ve politikalar hakkında düzenli ve kamusal raporlar yayınlamaya devam etmelidir (Human Rights Watch, 2003: 9).
- (vii) Avrupa Birliği, özellikle mülteci geri dönüşü ve geri dönenlere karşı yapılan ayrımcılık konularında Hırvat hükümetlerine baskı yapmalı ve bu konuda atılacak adımları her zaman desteklemelidir ve bu adımların takipçisi olmalıdır. Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, Hırvatistan hakkındaki Avrupa Komisyonu tavsiyelerinin yeterli şekilde uygulanmasını sağlamalı ve her zaman takipçisi olmalıdır (Human Rights Watch, 2003: 10).
- (viii) Geriye dönen göçmenlerin Almanya'da doğan yeni nesil çocukları ile anavatan toplumu arasında sosyo-kültürel farklılıklar vardır. Bu tip farklılıkları bir sorun olarak görmekten ziyade, bir fırsat olarak kullanmak yararlı olacaktır (Tomice, 2014: 281).
- (ix) Hırvatistan'da geri dönenlerin büyük çoğunluğu kırsal alanlarda yaşamaktadırlar. Ancak buna rağmen ziraata yönelmemekte, geleceğini burada görmemekte, diğer iş kollarını aramaktadırlar. Tarımın geri dönüşün sürdürülebilirliğinde daha önemli bir rol oynaması için, geri dönenlerin yaş yapısını iyileştirmek ve yeni ekonomik teşvikler bulmak gerekmektedir. Yaşlılar, eğitimsizler, başarısızlar, adapte olamayanlar anavatanlarına diğerlerinden daha çabuk geri döneceklerdir (Mesic ve Bagic, 2010: 150-151).
- (x) Anavatanına geri dönenlerin artan insan potansiyelinin sosyal sermaye olmadan kalkınma hedeflerine hizmet edemediği konusunda ortak bir görüş birliği vardır. Bu yüzden Anavatanındaki politika yapıcılar, örneğin çeşitli belgeleri ve lisansları güvence altına almak gibi, göç için oluşan sosyal sermayeyi desteklemelidir. Böylelikle anavatan da bu geri dönüşten kazanç sağlayabilir. Dönüş göçü, bu durumda iki taraf için de kârlı bir anlaşma olur (KNOMAD, 2015: 8).

- (xi) Dönüş göçü konusunda iyi planlanmış stratejiler ve programların çalışması için bakanlıklar ve hükümet kurumları arasındaki işbirliği ve ulusal ve yerel yönetim düzeyleri arasındaki koordinasyonun sağlanması önemlidir. Ayrıca, yetkililere eğitim verilmesi ve hükümet politikasının yönetiminin açıkça iyileştirilmesi de dâhil olmak üzere idari kapasitenin artırılması gerekmektedir (KNOMAD, 2015: 9).
- (xii) Dönüş göçünde yatırımların, yurtdışından anavatana para gönderiminden ziyade, ekonomik kalkınma için daha uygun olduğu düşünülmektedir. Diasporalar bu noktada önemlidir. Onlar da tıpkı yabancı yatırımcılar gibi, olumlu bir politik ve ekonomik ortam, yani siyasi istikrar, hukukun üstünlüğü, kâr ihtimali vb. durumlara bakarlar. Hırvatistan'da yabancı yatırımları teşvik etmek için yapılan öneriler arasında vergi indirimleri, istihdam sübvansiyonları, yeni teknolojilerin ithalatı, yerel yönetimlerin altyapı yardımı ve kamu-özel sektör ortaklığı gibi önlemler yer aldı. Kalkınma politikası, geri dönüş göçünü ve yeniden entegrasyon politikasını ve program müdahalelerini açıkça içermesi gerekmektedir (KNOMAD, 2015: 10).
- (xiii) Patronaj ve rüşvet sistemi, liyakat temelli, şeffaf ve hesap verebilir bir yönetim anlayışıyla değişmelidir. Ucuz işgücü, vergi indirimi sağlanarak yatırım fırsatları teşvik edilmelidir (KNOMAD, 2015: 11).

6. Sonuç

Göç kavramı, dünyanın küreselleşmesiyle beraber artık birbirleriyle mutlak sınırları kalmayan dünya uluslarının hayatında zamanla önemli bir yere yerleşmiştir. Dünya üzerinde Göç konusu, uzun yıllardan beri akademisyenlerin araştırma alanlarından birisi olmuştur. Ancak dönüş göçü kavramı, özellikle 1980'li yılların başlarında kendine akademik alanda yer bulabilmiştir. Ülkemizde ise henüz üzerinde kapsamlı araştırma yapılmış bir kavram değildir. Bunun yanında dönüş göçü, özellikle bu çalışmaya konu olan savaş gibi zorunlu sebeplerden dolayı ülkelerinden ayrılmış ve tekrar dönüş süreci yaşayan mülteciler açısından oldukça büyük bir öneme sahiptir.

Bu çalışmanın birinci bölümünde öncelikle göç ve dönüş göçü kavramlarının önemi anlatılmıştır. Konunun daha net anlaşılabilmesi açısından tek örnek üzerinde inceleme yapılmıştır. Üzerinde çalışılacak ülke olarak da dönüş göçünün en sancılı ve en yoğun duygularla yaşandığı yerlerden birisi olan Hırvatistan Cumhuriyeti seçilmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde Hırvatistan'ın, Sovyetler Birliği'nin çökmesiyle başlayan süreçte, Federal Yugoslavya Cumhuriyeti'nden bağımsızlığını alması kısaca anlatılmıştır. Üçüncü bölümde Hırvatistan'ı da içine alan Bosna Savaşı'nın sonunda imzalanan Dayton Barış Antlaşması'nın dönüş göçü ile ilgili bölümleri incelenmiştir. Hırvatistan, bu antlaşmanın imzacı devletlerinden birisiydi. Dolayısıyla antlaşma, Hırvatistan'a da yapması gereken

sorumluluklar yüklemişti. Hırvatistan'ın hem kendi iç dinamikleri hem de onun dışında göç alan ülkelerdeki dinamikler, dönüş göçünü etkileyen başlıca faktörlerden olmuştur. Dördüncü bölümde, dönüş göçünde mültecilerin karşılaştığı zorluklar, engeller ve bunlara karşı hem Hırvatistan hükümetlerinin yaptıkları eylemler hem de uluslararası toplum eylemleri üzerinde durulmuştur. Bu noktada, özellikle bağımsızlık savaşları öncesinde Hırvatistan'da yaşayan Sırp azınlığın Dayton Antlaşması'ndan sonraki dönüş sürecinden bahsedilmiştir. Çalışmanın son bölümünde ise, çeşitli ulusal ve uluslararası sivil toplum örgütlerinin dönüş göçünün kolaylaştırılması adına ilgili taraflara sundukları çözüm önerileri sıralanmıştır.

Bu çalışmada öncelikle dönüş göçü kavramının göç literatüründeki öneminin anlaşılması, daha sonra Hırvatistan örneği üzerinden göçmenlerin ve mültecilerin dönüş göçü sürecinde ne gibi zorluklarla karşılaştığının görülmesi, bu zorluklarla nasıl başa çıkılması gerektiğinin çözümlenmesi hedeflenmiştir. Çalışmanın anlattığı bütün bölümler ayrıntılı incelendiğinde, dönüş göçünün sadece mültecilerin ve göçmenlerin omuzlarına yüklenemeyecek kadar çok ağır ve zor bir süreç olduğu görülecektir. Dönüş göçü, hem göçmenlerin anavatanını hem onları alan ülkeleri hem de bir kısmının gittiği üçüncü ülkeleri kapsayan çok taraflı bir olgudur. Dolayısıyla bu süreçte karşılaşılan zorlukların çözümü de çok taraflı olmalıdır. Bu çözüm içerisinde göçmenlerin temsilcileri olan ulusal ya da uluslararası sivil toplum örgütleri de unutulmamalıdır. Hırvatistan özelinde çözümün tarafları; Hırvatistan Cumhuriyeti ve göçmenlerin gittiği ikinci ve üçüncü devletler, Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği başta olmak üzere ilgili tüm ulusal ve uluslararası toplum üyeleridir. Söz konusu bütün aktörlerin birlikte hareket ederek dönüş göçleri üzerine bir eylem planı belirlemeleri ve bunu hayata geçirmeleri tüm taraflar için yararlı olacaktır. Eylem planının oluşturulması ve hayata geçirilmesi, olabilecek en kısa sürede olmak zorundadır. Özellikle savaş, doğal afet vb. nedenlerle yurtlarından ayrılmak zorunda kalarak göçmen konumuna düşmüş insanların bu süreçte yaşadıkları zorluklar düşünülecek olursa, onlar için bu eylem planının acil olmasının zorunluluğu da daha net anlaşılacaktır. Buradan bakıldığında, dönüş göçü sürecinde durumu hızlı tespit etmenin, hızlı müdahale etmenin ve hızlı bir şekilde sonuç almanın birçok hayatın kurtarılması noktasında çok önemli olacağı apaçık bir gerçektir.

Kaynakça

- Al Jazeera (2014). *Ülke Profili: Hırvatistan*. (Erişim: 03.09.2018), <http://www.aljazeera.com.tr/ulke-profil/ulke-profil-hrvatistan>
- Albert, S. (1997). The return of refugees to Bosnia and Herzegovina: Peacebuilding with people. *International Peacekeeping*, 4(3), 1-23.

- Black, R., Eastmond, M., & Gent, S. (2006). Sustainable return in the Balkans: beyond property restitution and policy. *International Migration*, 44(3), 5-13.
- Dahlman, C., & Tuathail, G. Ó. (2005). The legacy of ethnic cleansing: The international community and the returns process in post-Dayton Bosnia–Herzegovina. *Political Geography*, 24(5), 569-599.
- Gregurović, S., & Mlinarić, D. (2012). The Challenges of Migration Policies in Croatia: Migration History, Trends and Prospects. *Association of European Migration Institutions Journal*, 10, 99-113.
- Harvey, J. (2006). Return Dynamics in Bosnia and Croatia: A Comparative Analysis. *International Migration*, 44(3), 89-144.
- Heimerl, D. (2005). The return of refugees and internally displaced persons: From coercion to sustainability?. *International Peacekeeping*, 12(3), 377-390.
- Horstein Tomić, C. (2014). Migration Activity from Croatia to Germany and Return Tendencies – An Account of Recent Developments. In: Caroline Elizabeth Hornstein Tomić, Ivan Hrستیć, Filip Majetić, Marin Sopta, Ines Sabotic (eds.), *Hrvatsko iseljništvo i domovina-Razvojne perspektive*, (ss 273-282). Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.
- Human Rights Watch (2003). Croatia. Broken promises: impediments to refugee return to Croatia. Human Rights Watch Paport, 15(66(D)). (Erişim: 04.08.2018), <https://www.hrw.org/reports/2003/croatia0903/croatia0903.pdf>
- Huttunen, L. (2010). Sedentary policies and transnational relations: a ‘non-sustainable’ case of return to Bosnia. *Journal of Refugee Studies*, 23(1), 41-61.
- International Crisis Group (1999). Preventing Minority Return in Bosnia and Herzegovina : the anatomy of hate and fear. Sarajevo: International Crisis Group Report, no. 73, (August 2nd 1999). (Erişim: 04.08.2018), <http://www.intl-crisis-group.org/projects/sbalkans/reports/bh50main.htm>
- Knezović, S., & Grošinić, M. (2017). Migration trends in Croatia. Zagreb: Institute for Development and International Relations (IRMO)
- KNOMAD (2015). Return Migration and Re-Integration into Croatia and Kosovo. Croatian Heritage Foundation, May 11-12, Zagreb.
- Mesić, M., & Bagić, D. (2010). Serb Returnees in Croatia–the Question of Return Sustainability. *International migration*, 48(2), 133-160.
- Mikić, L. (2005). Croatia: Challenges for Sustainable Return of Ethnic Serb Refugees. London: *Minority Rights Group International, Micro study*.
- Pavlaković, V. (2009). From conflict to commemoration: Serb-Croat relations and the anniversaries of Operation Storm. In: Darko Gavrilović (ed.), *Serb-Croat relations: Political cooperation and national minorities*, (ss.73-82). Novi Sad: CHDR.
- Stefanovic, D., & Loizides, N. (2017). Peaceful returns: Reversing ethnic cleansing after the Bosnian War. *International Migration*, 55(5), 217-234.
- Stefansson, A. H. (2006). Homes in the making: property restitution, refugee return, and senses of belonging in a post-war Bosnian town. *International migration*, 44(3), 115-139.
- T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (2009). Göç Terimleri Sözlüğü. (Erişim: 10.08.2018), http://www.goc.gov.tr/icerik6/goc-terimleri-sozlugu_363_382_727_icerik
- Tuathail, G. Ó., & Dahlman, C. (2004). The effort to reverse ethnic cleansing in Bosnia-Herzegovina: The limits of returns. *Eurasian Geography and Economics*, 45(6), 439-464.
- United Nations General Assembly (1995). General Framework Agreement for Peace in Bosnia and Herzegovina. (Erişim: 04.08.2018), http://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/BA_951121_DaytonAgreement.pdf
- Vidak, N. (1998). The policy of immigration in Croatia. *Politička misao*, 35(05), 57-75.
- Vujadinović, S., Šabić, D., Stojković, S., & Milinčić, M. (2011). Years of refugee life in Serbia-challenges for a new beginning: stay or return home?. *TRAMES: A Journal of the Humanities & Social Sciences*, 15(3), 235-258.
- World Bank (2018). *Croatia*. (Erişim: 08.08.2018), <https://data.worldbank.org/country/croatia>